

VÝZNAM KVALITATIVNÍHO PŘÍSTUPU VE VÝZKUMU SOCIÁLNÍHO KLIMATU UČITELSKÝCH SBORŮ

THE SIGNIFICANCE OF A QUALITATIVE APPROACH IN THE RESEARCH OF THE SOCIAL CLIMATE OF TEACHING STAFFS

Helena Picková, Jitka Jursová

Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, Technická univerzita v Liberci

Abstrakt

Konferenční příspěvek je součástí symposia *Sociální klima učitelských sborů: souvislosti výzkumných nálezů*. Představuje kvalitativní přístup jako nezbytnou součást smíšeného výzkumu v oblasti sociálního klimatu učitelských sborů a jako nedílnou složku přirozeného longitudinálního pre-post kvazi-experimentu. V případových studiích vybraných učitelských sborů ZŠ a SŠ ukážeme jeho smysl a význam pro interpretaci kvantitativních výzkumných nálezů, pro hlubší porozumění faktorům ovlivňujícím klima učitelského sboru a pro hledání odpovědí, za jakých podmínek mohou být úspěšné intervenční procedury v podpoře příznivého vývoje tohoto klimatu. Interpretativní fenomenologická analýza přispěla k tvorbě příběhů sborů, ve kterých se ukazují různorodé problémy a kontexty živého organismu sboru. Zároveň nalézáme inspirativní podněty k reflexi bohatého fenoménu klimatu učitelského sboru.

Klíčová slova: sociální klima; učitelský sbor; přirozený kvazi-experiment; kvalitativní metody

Abstract

The conference paper is part of the symposium “*The social climate of teaching staff: context of research findings*” and presents a qualitative approach as a necessary part of mixed research on the teaching staff climate and as an integral component of a natural longitudinal pre-post quasi-experiment. Case studies of selected primary and secondary school staffs show its meaning and significance for the interpretation of quantitative findings, and for a deeper understanding of the factors influencing the climate. We search to answer the question under which conditions intervention procedures can be successful in supporting favourable climate. Interpretative phenomenological analysis helped create stories of school

faculty with their diverse problems and contexts. At the same time, we find inspiring suggestions for reflecting on the rich phenomenon of faculty climate.

Keywords: social climate; teaching staff; natural quasi-experiment; qualitative methods

1 ÚVOD

Sociální klima učitelského sboru představuje soubor mezilidských vztahů, komunikačních vzorců a profesní interakce mezi učiteli dané školy. Jeho specifickým znakem je subjektivní vnímání a interpretace všech jeho dimenzí a jeho kolektivní povaha. Komplexnost a komplikovanost tohoto fenoménu tedy vyžaduje otevřené a komplexní pojetí designu výzkumu, v němž mají své neodmyslitelné místo kvantitativní i kvalitativní výzkumné metody tvořící propojený celek. Tento příspěvek blíže objasňuje využití kvalitativních výzkumných metod v rámci přirozeného kvazi-experimentu.

2 TEORIE

Podstatou klimatu sboru je vnímání interpersonálních vztahů a sociálních procesů uvnitř sboru (Urbánek & Chvál, 2012, 8). Klíčové jsou důvěra, vzájemná podpora, profesní spolupráce, sdílená vize a styl vedení. Ve výzkumu GAČR (Urbánek, Pícek et al., 2021) byla pro zkoumání klimatu ověřena metodologie smíšeného výzkumu, v němž se rovnocenně uplatňují jak kvantitativní, tak kvalitativní metody. Tento výzkum mj. potvrdil, že vzájemné chování učitelů je modelem sociálního fungování pro žáky a že klima sboru vypovídá o širším potenciálu fungování školy jako celku (Urbánek, Novotová et al., 2020). Nálezy výzkumu iniciovaly realizaci projektu TAČR č. TL03000035 zaměřeného na experimentální práci s intervencemi do klimatu sboru. Cílem výzkumu bylo ověřit, zda a do jaké míry mohou realizované intervenční procedury, které byly zároveň zdrojem kvalitativních dat, napomoci jeho příznivému vývoji.

3 METODOLOGIE VÝZKUMU

Pro zkoumání účinků intervencí byla zvolena metoda přirozeného longitudinálního kvazi-experimentu (Leatherdale, 2019; Miovský, 2006), v němž byla intervenční fáze vložena mezi QUAN a QUAL fáze výzkumu. V rámci kvalitativních fází byly v intervenovaných školách provedeny podrobné analýzy dat z dotazníků, z individuálních polostrukturovaných rozhovorů s učiteli, s vedením, se skupinami žáků, z koučinkových a odborných reflektivních rozhovorů, z průběhu a výsledků intervenčních procedur pro učitele, z focus groups k výsledkům zavedení plánu rozvoje klimatu v ověřovací fázi. K vyhodnocení dat byla využita interpretativní fenomenologická analýza (IPA) (Stake, 2006; Koutná Kostínková, Čermák, 2013; Marešová, 2014), jejímž výsledkem je identifikace klíčových témat a významů. Byly vytvořeny případové studie sborů jednotlivých škol.

4 VÝSLEDKY

Analýzy dat z QUAL ukázaly příčiny stavu klimatu z hlediska vztahů mezi aktéry, stylu vedení před zahájením intervenčních procedur a s ročním odstupem po jejich dokončení. Díky tomu bylo možno popsat pravděpodobné efekty intervencí, objasnit důvody, proč došlo či nedošlo k příznivému vývoji klimatu a vyvodit závěry o potenciálu i mezích intervencí do klimatu sboru.

Ze šesti intervenovaných škol došlo ke zlepšení klimatu v důsledku intervencí prokazatelně ve třech školách. V jedné efekt nebyl průkazný a ve dvou se klima sboru naopak zhoršilo. Efekty intervencí se projeví v ujasnění a sdílení koncepce školy, ujasnění hodnot a pravidel, zvýšení otevřenosti a efektivity komunikace, cílevědomější podpoře vztahů mezi učiteli navzájem a vedením.

Ukázalo se, že klíčem k úspěšnosti intervencí jsou postoje odpovědnosti za klima učitelského sboru ze strany vedení, zejména ředitele školy, jehož úkolem je vytvářet učitelům podmínky pro dobré vztahy a otevřenou komunikaci.

5 ZÁVĚRY A DISKUSE

Výzkum potvrdil význam smíšeného designu (QUAN a QUAL). Přínos QUAL metod spočívá zvláště ve zjišťování příčin a kontextu stavu klimatu, jehož grafický profil získáváme v QUAN dotazníkem OCDQ-RS. QUAL metody umožňují

hlubší a přesnější interpretaci QUAN výzkumných nálezů a zároveň jsou zásadní pro vymezení konkrétních témat řešených při intervenčních procedurách (IP) v dané škole.

IP směřují k vedení (odborné rozhovory, koučink, analýza výsledků dotazníků stylu vedení) a k učitelskému sboru (workshopy s cíleně volenými obsahy a metodami) tak, aby u vedení i učitelů vedly k uvědomění si vlastního vlivu na klima sboru a svých možností toto klima ovlivňovat pozitivně.

Limitem QUAL je neznalost všech možných, avšak skrytých faktorů, které mohou klima taktéž ovlivňovat. Důležitým předpokladem sběru dat je získání důvěry respondentů. Při uplatnění QUAL je důležité se snažit vyvarovat subjektivních hodnocení a pohledů výzkumníka na situaci zkoumaného sboru.

PODĚKOVÁNÍ

Projekt aplikovaného výzkumu klimatu učitelských sborů *Kvalita sociálního klimatu učitelských sborů základních a středních škol a možné intervence* je podporován Technologickou agenturou ČR, pod č. TL03000035. Autoři děkují za podporu.

6 LITERATURA

- Koutná Kostínková, J., & Čermák, I. (2013). Interpretativní fenomenologická analýza. In Řiháček, T., Čermák, I., Hytych, R. *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy*. Brno: Masarykova univerzita, 9–43.
- Leatherdale, S. T. (2019). Natural experiment methodology for research: a review of how different methods can support real-world research. *International Journal of Social Research Methodology*, 22:1, 19–35.
- Marešová, M. (2014). *Výchovné partnerství jako jedna z dimenzí vztahu rodičů a školy*. Olomouc. Disertační práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Fakulta pedagogická, Ústav pedagogiky a sociálních studií.
- Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Grada Publishing.
- Stake, R. E. (2006). *Multiple Case Study Analysis*. New York, London: The Guilford Press.

- Urbánek, P., Novotová, J., Rozkovcová, A., Picková, H., Jursová, J., & Pícek, J. (2020). *Učitelé sbory základních škol a jejich sociální klima: vícepřípadová studie učitelských sborů*. Wolters Kluwer.
- Urbánek, P., Pícek, J., Jursová, J., Rozkovcová, A., Picková, H., & Novotová, J. (2021). Výzkum klimatu učitelských sborů – potenciál smíšené metodologie. *Pedagogika, roč. 71, č. 1, 7–28*.